

**Причорноморський центр
досліджень проблем суспільства**

**МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**«ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ТА
ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ»**

12-13 грудня 2014 р.

Одеса

**Громадська організація
«Причорноморський центр
досліджень проблем суспільства»**

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

**учасників міжнародної
науково-практичної конференції**

**«ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
РОЗВИТКУ ТА ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ»**

12-13 грудня 2014 р.

м. Одеса

УДК 316.42(477)(063)

ББК 60.55(4Укр)я43

Є 24

Європейська модель розвитку українського суспільства:
Є 24 стратегічні пріоритети розвитку та інноваційні рішення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12-13 грудня 2014 року). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2014. – 128 с.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 316.42(477)(063)

ББК 60.55(4Укр)я43

© Автори тез, 2014

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-РЕГУЛЯТИВНОЇ КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДОРОСЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Мета доповіді – проаналізувати зв'язок між типами нормативно-регулятивної компоненти культурних орієнтацій дорослого (починаючи з 18 років) населення України і такими важливими ознаками виокремлення етнокультурних спільнот як національність, мова повсякденного спілкування та віросповідання (на основі соціологічних даних 2004 року). Що робить внесок у вирішення проблеми недостатності фактичних даних про тісноту і характер пов'язаності в реаліях України етнокультурних відмінностей з культурними відмінностями засадничих правил людського поведіння та співжиття.

Емпірична база – дані проведеного Інститутом соціальної та політичної психології АПН України опитування дорослого населення України за всеукраїнською квотною вибіркою, теоретична похибка якої становить 2,3 %. З 1-го по 7-ме липня 2004 року методом роздавального анкетування опитано 1963 респондента з усіх областей України, АР Крим та м. Києва. Квотування здійснювалось за статтю, віком, освітою і місцем проживання (область і тип населеного пункту).

Типи культурних орієнтацій виділено процедурою швидкого кластерного аналізу (k-means) на основі 14-ти представлених у формі суджень дихотомічних пар базових поведінкових нормативів (основа численних норм різного ступеня конкретності), що актуальні в 5-ти типових сферах людського життя [4, 3] в які кожен житель українського соціуму потрапляє регулярно. Це «авторитаризм – демократизм», «активність – пасивність», «владарювання (лідерство) – підпорядкування» та «ініціатива – виконавська дисципліна» в трудовому житті; «авторитаризм – демократизм», «агресивність – миролюбність», «владарювання (лідерство) – підпорядкування», «законослухняність – сваволя (самоуправство)», «солідарність – розрізненість» та «толерантність – нетерпимість» в громадській сфері; «авторитаризм – демократизм», «агресивність – миролюбність», «альтруїзм – егоїзм», «владарювання (лідерство) – підпорядкування» та «толерантність – нетерпимість» в приватних (в т.ч. сімейно-родинних) взаєминах; «активність – пасивність», «альтруїзм – егоїзм», «аскетизм – гедонізм» та «високі домагання – скромні запити» при споживанні (матеріальних благ) та життєоблаштуванні; і «активність – пасивність», «високі домагання – скромні запити», «конформізм – нонконформізм», «раціоналізм – ірраціоналізм», «толерантність – нетерпимість» та «традиціоналізм – модернізм» в житті духовному.

Питома вага і характер отриманих 3-х типів культурних орієнтацій свідчить про існування на момент опитування «паритетного» протистояння в українському суспільстві якісно різних культур традиційного та інноваційного спрямування, яке, можливо, передувало масштабним культурним трансформаціям -

49,2 % типу «Традиціоналіст» проти сукупних 50,8 % типу «Новатор» і «Нонконформіст» (25,1 і 25,7 % відповідно).

«Традиціоналіст», будучи своєрідним симбіозом традиційно-української, російської та радянської ментальностей, уособлював традиційну для українського соціуму культуру, що підтримує більшість. В духовному житті тип є незалежним і нетерпимим до «інших» поглядів та цінностей консерватором. Громадські та трудові орієнтири характеризуються лояльним підданством та патерналізмом, а приватні взаємини «патріархальністю». Споживчі орієнтири характеризуються невибагливістю та спрямованістю на максимальну автономність і самозабезпечення. «Новатор», будучи наслідком пізньорадянських і постперевбудовних реалій, презентував більшою мірою культуру модерну, а меншою постмодерну культуру у їх девіантних проявах. Це егоїстичний і гедоністичний споживач, який прагне задовольнити свої бажання насамперед через владу (аж ніяк не мирними й законними методами) і лише потім власними трудовими (підприємницькими) зусиллями (де трудовий патерналізм «розбавляється» бажанням заробити побільше). У приватних взаєминах пливе за течією, воліючи, щоб рідні й близькі його особливо не обтяжували. А у житті духовному характеризується всеїдністю та невибагливістю. Тип «Нонконформіст» мав найбільшу подібність із культурою постмодерного суспільства, якоюсь мірою уособлюючи культуру інтелігенції. Насамперед він прагнув мирного й толерантного співіснування в громадському житті, виступав в житті трудовому незалежним професіоналом, приватні відносини якого є взаєминами «рівноправного партнерства». Духовні орієнтири відрізняються деяким опозиційним вільнодумством, яке не сумісне з турботою про життєоблаштування, ставлення до якого переважно негативно-відсторонене.

Вибір культурних орієнтацій пов'язаний насамперед з віросповіданням, менше з мовою повсякденного спілкування і найменше з національністю – величина відповідних значущих ($p \geq 0,05$) фі-квадратів становить 0,155, 0,123 і 0,097.

Така величина значущих фі-квадратів разом із значущою, у порівнянні з масивом, різницею відсотків ($p \geq 0,05$) свідчить, що в українських реаліях вибір людьми правил особистого поведіння та взаємодії з іншими мало залежить від належності до котроїсь з етнокультурних спільнот. Віросповідання, мова повсякденного спілкування та національність хоч і чинять вплив, але не утворюють цілісну й узгоджену систему підтримки (вибору) людьми тих чи інших обов'язкових для членів етнокультурної спільноти поведінкових правил. Кожен з цих чинників декларує різні, часом діаметрально протилежні, нормативи, уособленням яких і є типи культурних орієнтацій.

У бік традиційної і загальноприйнятої в українському соціумі нормативності, котру уособлює тип культурних орієнтацій «Традиціоналіст», орієнтує католицьке віросповідання, україномовність повсякденного спілкування і, як це не парадоксально, російська національність (60,4, 55,4 і 58,5 % проти 49,2 % в масиві), а у бік девіантних форм нормативів культури модерну, тип культурних орієнтацій «Новатор», скеровує відсутність релігійних поглядів та повсякденне спілкування російською мовою (32,8 і 30,3 % проти 25,1 % в масиві). Коли у групі католиків, нерелігійних і україномовних спостерігається обернена тенде-

нція зростання прихильності на користь «Традиціоналіста» і зниження прихильності на користь «Новатора».

За опосередкування національності віросповіданням і мовою повсякденного спілкування притаманні суспільству тенденції посилюються, доповнюючись новими, у етнічних українців і «не спрацьовують» у етнічних росіян. Етнічні українці переважно «Традиціоналісти» коли сповідають католицизм та спілкуються в повсякденному спілкуванні українською мовою (59,2 і 55,1 % проти 49,2 % в масиві), і «Новатори», коли не мають релігійних переконань та спілкуються російською (39,7 і 38,9 % проти 25,1 % в масиві). Також вони є менше «Традиціоналістами» і за повсякденної україно-російської двомовності (до 42,2 % проти 49,2 % в масиві). Переважна більшість етнічних росіян, на протигагу соціуму та етнічним українцям, є «Традиціоналістами» навіть за відсутності релігійних переконань, спілкування у повсякденному житті двома (українською та російською) чи переважно або виключно російською мовами (72,1, 65,1 і 56,0 % проти 49,2 % в масиві).

Виявлені тенденції можна пояснити самообмежуючими властивостями релігії як такої та, у випадку католицизму (куди входять і греко-католики), тісним зв'язком з українською історією; особливостями трансляції культурних смислів через мову та характеристиками російського менталітету. Якщо через українську мову транслуються смисли української культури [1, 2], то російська мова, крім смислів власне російської культури, передає також і далеко не кращі взірці і смисли масової (в т.ч. і західної) та, особливо, кримінальної культури [1]. А російській ментальності притаманні такі близькі до «Традиціоналіста» риси як: духовність; «мобілізаційний» колективізм і общинність; прагнення свободи й незалежності в комбінації з прагненням сильної держави та граничною довірою до неї; розуміння праці як вищої цінності; прагнення справедливості й рівності з позицій служіння народу і державі; «вселюдськість» [5]. Завдяки цьому тип культурних орієнтацій «Традиціоналіст» є для етнічних росіян в Україні найбільш точним виразником їх ментальності та, можливо, важливим компонентом групової ідентичності.

ВИСНОВОК. За результатами всеукраїнського дослідження 2004-го року «паритетне» протистояння нормативів традиційної (тип культурних орієнтацій «Традиціоналіст») і інноваційної (типи культурних орієнтацій «Новатор» і «Нонконформіст») культур оберталось в етнокультурному контексті протистоянням між прихильністю на користь «Традиціоналіста» та «Новатора». На ситуацію насамперед впливало віросповідання, потім мова повсякденного спілкування і в останню чергу національність. З традиційною нормативністю (тип «Традиціоналіст») пов'язувала католицька релігійність, повсякденне спілкування українською мовою та російська національність, а у бік інноваційної нормативності девіантного та агресивного характеру (тип «Новатор»), скеровувала відсутність релігійних переконань та повсякденне спілкування російською мовою. В цьому контексті, в силу своєї ментальності, найбільшу послідовну прихильність до традиційної нормативності демонстрували етнічні росіяни. А етнічні українці, внаслідок особливостей історичного та культурного контексту, сдналися з традиційними нормативами через католицизм та україномовність (котрі акумулюють і транслують смисли української культури), а поривали з

ними, за двомовності (українська та російська) повсякденного спілкування, відсутності релігійних переконань та повсякденного спілкування російською мовою (яка, в силу свого інтернаціоналізму, крім смислів власне російської культури, акумулює і транслює смисли інших культур загалом та кримінальної зокрема). Коли останні два чинника, за рахунок зняття моральних «гальм», скеровували етнічних українців у бік прийняття втіленої у типі «Новатор» девіантної та агресивної нормативності культури модерну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кісь Р. Ще раз про бранців барачно-казармової балаканини (нарративні структури як триб життя) // Ї: Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 24. – С. 156-82.
2. Кургузов А. О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 2004. – 16 с.
3. Слюсаревський Н. М. Досвід теоретичної розробки та емпіричної апробації методики виявлення культурних орієнтацій дорослого населення України в аспекті побутуючих норм // Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи. II Конгрес Соціологічної асоціації України (м. Харків, 17-19 жовтня 2013 р.): Тези доповідей. – Х.: ЦНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – С. 528-530.
4. Слюсаревський Н. М. Критерії виявлення культурних розмежувань в сучасному українському суспільстві // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. – Харків, 2007. – С. 410-415.
5. Шульдин Б. П. Российский менталитет в сценариях перемен // СОЦИС. – 1999. – № 12. – С. 50-53.